

Косович О. В.

<https://orcid.org/0000-0002-1651-9769>

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ПАРОНІМІЧНА НЕОЛОГІЗАЦІЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: МЕХАНІЗМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ НОВИХ ЛЕКСЕМ НА ОСНОВІ ПАРОНІМІЇ

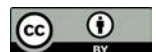
У статті здійснено комплексне дослідження паронімічної неологізації як одного з ключових і найпродуктивніших механізмів лексичної інновації в сучасній французькій мові. Паронімічна неологізація визначається як найвищий ступінь паронімічної атракції (парономазії) – стилістичного прийому, що полягає в свідомому зближенні співзвучних або графічно подібних лексем для досягнення яскравого експресивного ефекту, на противагу ненавмисним інтерференційним процесам (паронімії та діапаронімії). Особливу увагу приділено телескопії (утворенню телескопних слів, або *mots-valises*) як домінуючому способу паронімічного словотворення, який ґрунтується на накладанні сегментів двох або більше вихідних слів із формуванням квазіморфеми. Телескопію проаналізовано як інтерференційний процес, чітко розмежовано від традиційного словоскладання та усічення слів, а також охарактеризовано через шість функціональних ознак: конденсацію контексту, наявність сигналів розшифровки значення, репродукцію вихідного матеріалу з частковою модифікацією, порушення мовної норми, виникнення подвійного семантичного плану та ефект обманутих очікувань (за Р. Якобсоном). На основі широкого корпусу прикладів із французької художньої літератури (твори В. Гюґо, Ж. Лафорта, Л.-Ф. Селіна, Е. Іонеско, Ж. Одіберті, Р. Етьємбля та ін.), журналістики (*sarkomtence*, *célibattante*) та гумористичних словників доведено ігрову (людичну) природу телескопних слів, їхню здатність породжувати нові асоціації, відновлювати стерту образність лексем і забезпечувати потужний стилістичний ефект у різних типах дискурсу. Дослідження заповнює прогалину в сучасній лексикології, пропонуючи системний опис телескопії саме в контексті паронімічної атракції.

Ключові слова: сучасна лексика, лексикологія, паронімічна неологізація, паронімічна атракція, парономазія, неологізм, лексична інновація, стилістика, пароніми, телескопія, телескопні слова, гра слів, лексична інтерференція, мова, словотворення, переклад, стилістичний ефект, семантичне поле.

Постановка проблеми. Паронімічна атракція (парономазія) є одним із продуктивних стилістичних прийомів сучасної французької мови, що базується на навмисному зближенні співзвучних лексем для досягнення експресивного ефекту. У межах цього явища виокремлюють три основні різновиди: експліцитну парономазію, імпліцитну парономазію та паронімічну неологізацію. Якщо перші два різновиди добре описані в лінгвістичній літературі як форми гри слів, то паронімічна неологізація, зокрема її найпродуктивніший механізм – телескопія (утворення телескопних слів), залишається недостатньо дослідженою у контексті паронімічної атракції. Традиційні підходи часто розглядають телескопію або як різновид

словоскладання (номінативна функція в термінології), або як елемент гри слів (стилістична функція в художньому тексті), не проводячи чіткого розмежування між телескопією, словоскладанням та усіченням. Це ускладнює розуміння паронімічного характеру телескопних слів як інтерференційного явища, що поєднує формальне зближення з семантичним протиставленням. **Актуальність** проблеми полягає в необхідності системного опису телескопії саме як вищого ступеня паронімічної неологізації, що дозволяє пояснити її ігрову природу, механізми утворення та функціональні ознаки в сучасній французькій лексиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання паронімічної атракції та паронома-

зії привертають увагу лінгвістів уже тривалий час, оскільки ці явища належать до сфери стилістичної гри слів і лексичної інтерференції. У роботах вітчизняних науковців Т. Я. Луковенко, М. П. Баган акцентовано увагу головно на явищі паронімії, загалом, та на відмінностях між ненавмисною паронімією (помилковим змішуванням) й свідомою паронімією як стилістичним прийомом, зокрема [6; 1].

Серед сучасних французьких лінгвістів значний внесок у вивчення телескопії – одного з ключових механізмів паронімічної неологізації – зробили М.-М. Дюбуа (праця «*Télescopages linguistiques*»), яка аналізує телескопні слова як особливу форму лексичного новотворення, та А. І. Ібраїм у статті «*Néologismes par télescopages*», де систематизовано історію появи телескопних слів у французькій літературі від Ф. Рабле до Б. Віана. Ф. Годен та Л. Геспен у посібнику «*Initiation à la lexicologie française: De la néologie aux dictionnaires*» розглядають телескопію переважно як номінативний механізм, подібний до словоскладання, що слугує збагаченню термінологічного апарату (наприклад, *caméscope, français, didacticiel*).

Інший напрям досліджень представлений П. Гіро, який акцентує ігровий, людичний характер телескопії, характерний для художньої літератури та публіцистики. Він вводить поняття «сигналу» – контекстуальної чи формальної підказки, що допомагає розшифрувати значення неологізму [21, с. 37]. М. Реймс у словнику «*Les mots sauvages*» збирає оказіональні телескопні утворення з творів французьких авторів (В. Гюго, Ж. Лафонтр, Л.-Ф. Селін, Е. Іонеско, Ж. Одіберті та ін.), демонструючи їхню стилістичну продуктивність у період з 1932 по 1961 рік.

Окремо слід відзначити психолінгвістичний аспект: З. Фройд у роботі «Дотепність та її відношення до несвідомого» (1905 р.) пояснює ефект конденсації контексту, який лежить в основі телескопних утворень, а Р. Якобсон вводить термін «ефект обманутих очікувань», що ідеально описує стилістичну дію паронімічної неологізації.

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених телескопії як окремому способу словотворення, бракує системних досліджень, які б розглядали її саме в контексті паронімічної атракції та неологізації, чітко розмежовуючи від традиційного словоскладання й усічення. Більшість праць або зосереджуються на номінативній функції (термінологія), або на ігровій (художній текст), не інтегруючи ці підходи в єдину теорію паронімічного механізму. Таким чином, залишається

невирішеним питання комплексного опису телескопії як вищого ступеня паронімізації з урахуванням усіх шести функціональних ознак (конденсація контексту, сигнали розшифровки, репродукція з модифікацією, порушення норми, подвійне значення, ефект несподіванки). Запропоноване дослідження має на меті заповнити цю прогалину, спираючись на аналіз конкретного мовного матеріалу сучасної французької мови.

Потстановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження паронімічної неологізації як одного з ключових механізмів лексичної інновації в сучасній французькій мові, з особливим акцентом на телескопію як її найпродуктивнішому різновиді.

Для досягнення цієї мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) визначити місце паронімічної неологізації в структурі паронімічної атракції (паронімізації), виокремивши її від експліцитної та імпліцитної паронімізації, а також від ненавмисних інтерференційних процесів (паронімії та діпаронімії); 2) проаналізувати механізми паронімічного словотворення, виділивши три основні способи: утворення за аналогією, створення паронімічних фразеологізмів та телескопії; 3) обґрунтувати паронімічний (інтерференційний) характер телескопії, чітко розмежувавши її від традиційного словоскладання та усічення слів, спираючись на аналіз конкретних прикладів із французької літератури, преси та гумористичних словників; 4) виокремити та проілюструвати шість функціональних ознак паронімічної телескопії (конденсація контексту, наявність сигналів розшифровки, репродукція з модифікацією, порушення норми, подвійне значення, ефект обманутих очікувань) на матеріалі телескопних слів; 5) довести, що телескопія є вищим ступенем паронімічної атракції, який забезпечує потужний стилістичний ефект завдяки свідомому формальному зближенню та семантичному протиставленню опорних лексем.

Досягнення поставлених завдань дозволить заповнити прогалину в сучасних дослідженнях паронімічної неологізації та поглибити розуміння ігрових механізмів лексичного новотворення у французькій мові.

Виклад основного матеріалу. Паронімічна неологізація виступає одним із різновидів паронімічної атракції, або ж паронімізації.

Паронімічна атракція (паронімізація) – це стилістичний прийом, що полягає в навмисному зближенні в художньому тексті двох чи кількох лексем, подібних за звучанням і/або написанням, з метою створення яскравого, емоційно насиченого образу.

У структурі паронімічної атракції виокремлюють три основні способи досягнення експресивності: експліцитну паронوماзію, імпліцитну паронوماзію та паронімічну неологізацію.

Усі три різновиди паронوماзії за механізмом зближення нагадують явища змішування паронімів усередині однієї мови або діапаронімів під час міжмовного контакту. Спільним для паронوماзії, паронімії та діапаронімії є не стільки фонетична чи семантична близькість залучених одиниць, скільки сам факт їхнього змішування, яке належить до сфери функціонування мовних одиниць і може бути визначене як прояв лексичної інтерференції.

Проте за функціональними ознаками паронімічна атракція кардинально відрізняється від двох інших інтерференційних процесів. Паронімія та діапаронімія зазвичай мають ненавмисний, помилковий характер і полягають у неправильному отождоженні за змістом формально подібних одиниць. Натомість паронімічна атракція є свідомим, цілеспрямованим зближенням співзвучних слів задля досягнення виразного стилістичного ефекту, причому семантична близькість таких одиниць не лише не відіграє ключової ролі в стилістичній грі, а навпаки, часто навмисно роз'єднується або протиставляється.

Саме тому в паронімії та діапаронімії переважно задіяні лексеми із близьким або суміжним значенням: синонімічні (46 %) та контактні (40 %) пароніми, синонімічні (67 %) і контактні (17 %) діапароніми. Типові приклади помилкового змішування: укр. «одягати» // «надягати», «відряджений» // «відрядний»; фр. *discuter* // *disputer*; *fluide* // *liquide*. Аналогічно в міжмовних контактах виникають так звані «фальшиві друзі перекладача»: помилкове «бал» замість правильного «танці» при перекладі фр. *bal*, або «академія» замість «школа верхової їзди» при перекладі фр. *académie d'équitation*.

Паронімічна атракція, навпаки, ґрунтується переважно на грі семантично віддаленими, дистантними паронімами (близько 90 %), що породжує ефект новизни, несподіванки та особливої експресивності.

Порівняйте приклад експліцитної паронوماзії:

«Без надії сподіваюсь, жити буду!

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

То ж тепер весна золота!

Нехай то зимою холодною

Сумно, тихо в хатині сидить,

А я в снігах веселою весною

Пісню веснянку вольную геть рознесу!» [12] – уривок з твору Лесі Українки, «Contra spem spero!»,

що ілюструє гру на протиставленні форми та змісту через паронімічне зближення «надії» – «без надії», «думи» – «хмари», «весна» – «весною».

«*Chansons drôles, tragiques, féroces, tendres ou folles, proses décapantes, ou décapitantes*» [13] – Н. Арно описує творчість Б. Віана.)

На тому ж ефекті співзвучності, тобто уподібнення за формою та роз'єднання за змістом, ґрунтується й механізм імпліцитної паронوماзії. Цей прийом особливо характерний, наприклад, для поезії Жака Превера. Порівняйте:

Dévoré de la Légion d'honneur → décoré

Contrôleur des Toits et Mesures → Poids et Mesures

Un âne d'une telle grandeur d'âne → une grandeur d'âme

Найвищим ступенем паронوماзії є створення нових слів за паронوماстичними та паронімічними моделями – паронімічна неологізація.

Ефект «обманутих очікувань» (за визначенням Р. Якобсона) у разі паронімічної неологізації, тобто паронімічної композиції, виявляється особливо сильним, оскільки тут не лише поєднуються в синтагматичному ланцюгу співзвучні слова (як це відбувається при експліцитній паронوماзії), не лише створюються асоціації з відомим словом (як при імпліцитній паронوماзії), а й конструюється нова лексема чи навіть словосполучення, яке вже в самій своїй структурі об'єднує зближення подібних елементів і водночас вказує на джерело цієї подібності [23].

Паронімічне словотворення охоплює три основні способи словоскладання:

1. Утворення за паронімічною аналогією, або паронімічна однокомпонентна деривація.

Класичним прикладом паронімічного утворення за аналогією є неологізм Е. Базена «Le Matrimoine», яким автор назвав свій незвичний для нього «світлий» роман про подружнє життя. Сам Е. Базен пояснив нове значення вигаданого пароніма так: «*J'appelle Matrimoine ce qui dans un ménage relève normalement de la femme, comme ce qui de nos jours tend à passer de part de lion en part de lionne*» (Я називаю *matrimoine* те, що в подружжі зазвичай належить дружині, подібно до того, як нині левова частка переходить від лева до левиці) [14, с. 39].

2. Створення паронімічних фразеологізмів, переважно двокомпонентних або трикомпонентних словосполук.

Наприклад, фразеологізм *avoir des yeux de Lyncée* («мати зір, як у аргонавта Лінкея») під впливом паронімічної атракції набув форми *avoir*

des yeux de lynx («мати зір, як у рисі»). Значення обох варіантів фразеологізму однакове – «мати надзвичайно гострий зір».

3. Трикомпонентне словотворення, що передбачає створення телескопних слів:

<i>humanimalité</i> (Etiemble)	n. f.	=	<i>humanité</i>	n. f.	+	<i>animalité</i>	n. f.
<i>principice</i> (Ionesco)	n. m.	=	<i>principe</i>	n. m.	+	<i>préceptice</i>	n. m.
<i>Achiennement</i> (Audibert)	n. m.	=	<i>acharnement</i>	n. m.	+	<i>chien</i>	n. m.

a / char / nement – озлобленість

/ chien / – собака

a / chien / nement – собача озлобленість

(пор. *злий, як собака*).

Цей спосіб є водночас найпоширенішим і найпродуктивнішим серед паронімічних механізмів словотворення, тому в пропонованому викладі йому буде приділено особливу увагу.

Для цього явища існує низка термінів: *croisement* («схрещування», «перетин»), *greffe* («прищепка»), *emboîtement* («вкладання», «вкладення»), *mots-valises* («слова-валізи»), *mots-gigognes* («слова-матрешки»); в англомовній традиції – *blend words*, *portmanteau words*, *composite words*, *amalgam words* тощо. Найпоширенішим терміном, що позначає описане явище, є телескопія. Його вживають, зокрема, М.-М. Дюбуа («*Télescopes linguistiques*»), А. Е. Імбраїм («*Néologismes par télescopes*»), Ф. Годен та Луї Геспен («*Initiation à la lexicologie française: De la néologie aux dictionnaires*»).

Опираючись на визначення дослідників телескопних слів, їхні спостереження, а також на власні спостереження, отримані під час аналізу матеріалів, у яких трапляються телескопні слова, можна запропонувати таке визначення цього механізму та виокремити кілька його особливостей:

Телескопне слово – це лексична одиниця, утворена з сегментів двох вихідних слів (при цьому поділ на сегменти не збігається з морфемним членуванням) або з двох повних слів за умови обов'язкового накладання спільного звукового комплексу.

Телескопні слова в згаданих та інших працях, присвячених цьому явищу, розглядаються як один із різновидів неологічного словотворення, при цьому розмежування телескопії, словоскладання та усічення слів виявляється не зовсім точним. Розгляд телескопних слів в аспекті паронімічної неологізації дозволяє провести чіткіше розмежування, що буде продемонстровано на конкретних прикладах.

Загалом існує два основні підходи до дослідження телескопних слів.

Одні дослідники, зокрема Ф. Годен і Л. Геспен, розглядають телескопію передусім як словотвірний механізм – особливий різновид словоскладання, який поряд з іншими способами слугує для збагачення лексичного складу мови, насамперед для створення термінів [20]. Такі телескопні слова виконують номінативну функцію, їхнє виникнення пов'язане з називанням нових предметів і явищ із різних сфер людської діяльності. Пор.:

– *caméscope* («відеокамера зі вбудованим відеомагнітофоном») = *camé(ra)* («камера») + (*magnéto*) *scope* («відеомагнітофон») (1982 р.);

– *didacticiel* («навчальна програма») = *didacti(que)* («дидактичний») + (*logi*) *ciel* («програма») (1979 р.);

– *franglais* («франгліська», суміш французької з англійською) = *fran(çais)* + (*an*) *glais* (1964).

Інші дослідники, наприклад П. Гіро, вивчають механізм телескопії як різновид «гри слів» і зазначають, що його використання характерне насамперед для художнього мовлення, де телескопне слово слугує створенню стилістичного ефекту [21]. Утворення телескопних слів стає поширеним явищем у сучасній мові. Сьогодні їх можна зустріти не лише в художній літературі, а й у лексиці реклами та преси.

На обкладинці газети «*Libération*» з'являється заголовок: «*Chirac nomme 32 ministres. Sarkomme...*» («Ширак призначає 32 міністри. Знову Саркозі...»). Він привертає увагу незвичайним словом *sarkomme*, у якому поєднуються прізвище міністра *Sarkozy* та вираз *ça recommence!* («знову починається!»). Те, що такий яскравий заголовок зацікавить читачів, не викликає сумнівів.

У пресі дедалі частіше трапляється слово *une célibattante* – результат злиття *célibataire* («незаміжня») та *battante* («та, що бореться»). Опитування франкомовного населення, проведене сайтом Yahoo, дозволило з'ясувати значення цього слова. Для французів *célibattante* – це «*une célibataire battante qui bosse, qui sort, qui s'active*» («незаміжня жінка-боєць, яка багато працює, виходить у світ, веде активне життя»).

Прикладів телескопних слів із художньої літератури можна навести безліч. А. Е. Ібрагім складає своєрідну історію появи цих слів у французькій літературі та називає авторів, у творах яких вони зустрічаються: Ф. Рабле, А. Рембо, В. Гюго, Ж. Лафонт, Л.-Ф. Селін, Р. Кено, Ж. Одіберті, Б. Віан та ін. А. Е. Ібрагім відзначає особливий сплеск використання телескопних слів у період

з 1932 по 1961 рік. А 1966 року виходить книга К. Рошфор «*Une rose pour Morrison*», де міститься близько 22 телескопних слів.

М. Реймс створює спеціальний словник «*Les mots sauvages*», у якому збирає оказіональні слова та неологізми з творів французької літератури. У цьому словнику часто трапляються приклади телескопних слів. Ось деякі з них:

В. Гюго «Знедолені» («*Les Misérables*»):

– «*Il affirmait avoir «un système». Du reste fort escroc. Un **filousophe**» (**filou** + (**philo**)**sophe** – «шахрайософ»)*

Ж. Лафорг «Скарги» («*Complaintes*»):

– «*Mondes vivant, vaguement étiquetés de livres, sous la céleste **Eternullité**: Vanité, vanité, vous dis-je!*» (**éter(nel)** + **nullité** – «вічнунльність»)

Ж. Лафорг «Легендарні чесноти» («*Moralités légendaires*»):

– «*O rancœurs **ennuiverselles!** expériences nervicides, nuits martyrisées! Aime-moi à petit feu, inventorie-moi, massacre-moi, massacrilège-moi!*» (**ennui** + (**uni**)**versel** – «нудосвимові»; **massacr(e)** + (**sacr**)**ilège** – «масакрилегій»)

Ж. Лафорг «Незалежний журнал» («*Revue indépendante*»):

– «*Il n'y a pas place en votre petit cœur pour d'aussi grosses plaisanteries, de ces plaisanteries que j'appellerais **éléphantaisistes**...*» (**éléphant** + (**fant**)**aisie** – «слоноподібна фантазія»)

Л.-Ф. Селін «Дрібниці для різанини» («*Bagatelles pour un massacre*»):

– «*Déjà les «délégations parlementaires» au front? déjà? déjà les petites casquettes «poincarillées»? déjà?.. Petits jouisseurs, petits sadiques d'événements, frémissants de vivre à fond les «heures extraordinaires» d'un monde en catastrophe... Mais en artistes bien préparés, **spectaculateurs**, ne confondons pas!*» (**specta(teur)** + (**spé**)**culateur** – «спектакулювальники»)

Л.-Ф. Селін «Із замку в замок» («*D'un château l'autre*»):

– «*J'ai chaud encore... Je **miragine**... excusez-moi!*» (**mira(ge)** + (**ima**)**giner** – «міражиную»)

А. де Монтерлан «Троянда з піску» («*La rose de sable*»):

– «*Combien de Français d'Algérie, retraités en France, et atteints de **nostalgérie**, vous avouent: «Savez-vous ce qui me manque? Eh bien! ce sont les chéchias...»*» (**nostal(gie)** + (**Al**)**gérie** – «ностальгерія»)

Е. Іонеско «Майбутнє у яйцях» («*L'avenir est dans les œufs*»):

– «*Jacques père. – Consolez-vous les uns les autres. Roberte mère. – Va donc présenter tes*

cordoléances. Robert père. – Allons-y nous aussi, puisque maintenant nous sommes de la famille.» (**cord(ial)** + (**cond**)**oléance** – «сердолянси»)

– «*Robert père à sa femme. – C'est par avarice, plutôt que par principice!*» (**princi(pe)** + (**préci**)**pice** – «принципіце»)

Ж. Одіберті «Мене чекає неділя» («*Dimanche m'attend*»):

– «*Cependant quelques oasis glaciaires, reflétées au monocle d'Henri de Régnier, proposaient des passages à gué pavés de diamant hors de la nauséabondance générale...*» (**nausé(abond)** + **abondance** – «нудотабонданс»)

«L'Ouvre-boîte»:

– «*La fiction science, que Stephen Fiel appelle **fantascience** et mieux encore la **savanture**.*» (**savant** + (**avent**)**ure** – «савантура»; **fantas(tique)** + **science** – «фантасцієнція»)

Р. Етьємбль «Supervielle»:

– «*Fraternellement ami des bêtes, et fort peu vaniteux d'être homme, Supervielle ni n'exalte l'homme, ni n'abaisse les animaux en tâchant de les unir dans une diffuse et indivise **humanimité**...*» (**humani(té)** + (**ani**)**malité** – «людяножиттєвість») [25].

Ігрове використання телескопних слів не обмежується художньою літературою. Останнім часом один за одним з'являються гумористичні словники, автори яких вигадують нові телескопні слова та надають їм кумедні тлумачення. Мода на складання словників телескопних слів розпочалася з книги А. Фінкелькраута «*Petit dictionnaire illustré*». Як пише автор таких словників А. Креанж, створення телескопних слів перетворюється на захопливу й заразливу гру. Вигадуючи один словник «*Le pornithorynque est un salopare*», він не зміг зупинитися й випустив наступний – «*L'anarchiviste et le bibliothekel*». Ще один новий словник телескопних слів «*Nouveaucabulaire*» належить гумористу Ж.-Ж. Тібо.

Такі телескопні слова мають особливу ігрову, або людичну, функцію. Усі ці приклади – авторські знахідки. Їхнє основне завдання – створити «ефект несподіванки», порушити передбачуваність. Телескопні слова, поєднуючи два значення, породжують нові асоціації. За допомогою прийому «гри слів» автору вдається повернути словам стерту образність, змусити їх звучати по-новому. Механізм створення цих слів не є традиційним словотвірним, а ігровим, паронімічним. Він ґрунтується на змішуванні двох опорних атрактантів для створення нового паронімічного гібрида.

Паронімічна телескопія – найвищий етап паронімічної, або інтерференційної, гри. Якщо при

змішуванні слів-паронімів, що утворюють паронімічну помилку в мовленні, обидва слова не змінюють своєї форми, якщо при експліцитній та імпліцитній паронимазії, заснованій на аналогії слів-паронімів, вихідні слова також не зазнають змін, то паронімічна телескопія призводить до зміни вихідних слів-паронімів і до створення нового слова, яке є паронімом щодо обох вихідних.

Як модельний приклад пропонуємо телескопне слово *nostalgérie*.

nostalgérie n. f. = *nostalgie* n. f. + *Algérie* («ностальгерія») («ностальгія по Алжиру») = «ностальгія» + «Алжир».

Телескопне слово *nostalgérie* утворене шляхом накладання один на одного двох вихідних слів *nostalgie* та *Algérie* завдяки наявності в них спільного формального сегмента «*algie*», який дослідники паронімічної атракції А. Е. Ібраїм та М.-М. Дюбуа визначають як квазіморфему [22; 17]. Саме в цьому й полягає паронімічний механізм телескопних слів. Тут немає словоскладання, як, наприклад, у слові *bateaubus*, де обидва компоненти присутні в складному утворенні. Тут немає усичення, як у термінологічних телескопних словах *caméscope* та *franglais*, утворених відповідно з апокопи *camé(ra)* та афези (*magnéto*)*scope*, апокопи *fran(çais)* та афези (*an*)*glais*. Тут діє механізм паронімічного накладання, заснований на наявності спільного сегмента – квазіморфемі.

Таким чином, можна дати ще одне визначення телескопії як одного з явищ паронімічної атракції, точніше – паронімічної неологізації. Телескопія – це паронімічний (у ширшому значенні – інтерференційний) спосіб словотворення, коли з двох (або більше) вихідних слів утворюється третє шляхом часткової чи повної модифікації одного або обох вихідних компонентів. Телескопне слово виникає шляхом накладання або вклинення одного з вихідних компонентів в інший, завдяки чому лексичний результат стає паронімом до кожного зі своїх складових.

Окрім самого механізму накладання, при ігровій паронімічній телескопії спостерігаються всі шість функціональних ознак, характерних для паронімічної атракції: 1) конденсація контексту; 2) наявність сигналів, що дозволяють розшифрувати значення пароніма; 3) репродукція вихідного матеріалу з частковою модифікацією; 4) порушення мовної норми; 5) виникнення подвійного значення; 6) створення ефекту несподіванки.

Відносячи телескопію до паронімічних способів словотворення, виокремимо шість основних ознак цього способу: 1) конденсація контексту; 2) наявність сигналів, що дозволяють розшифру-

вати значення пароніма; 3) репродукція вихідного матеріалу з частковою модифікацією; 4) порушення мовної норми; 5) виникнення подвійного значення; 6) створення ефекту несподіванки.

Розглянемо окремо всі перелічені ознаки паронімічного словотворення на прикладі механізму телескопії.

1. Щоб проаналізувати першу ознаку – «конденсацію контексту», необхідно визначити поняття «контекст».

Контекст – це фрагмент тексту, що включає обрану для аналізу одиницю й є необхідним та достатнім для визначення її значення.

Телескопне слово дає змогу максимально скоротити контекст. Одного слова виявляється достатньо, щоб висловити цілу думку. Телескопне слово, поєднуючи в собі одночасно два поняття, дозволяє автору одним словом, стисло й влучно, сказати про дві речі водночас.

Про конденсацію контексту писав З. Фрейд стосовно будь-яких видів гри слів та остроумства загалом. Дотепністю З. Фрейд називав «уміння знаходити приховану подібність між речами». Таке визначення цілком можна застосувати до прийому телескопії: утворюючи телескопне слово, автор поєднує два слова на основі їхньої асоціативної подібності. Далі З. Фрейд зазначає, що дотепною є не сама думка, а спосіб її вираження: «З думки виходить дотепність завдяки скороченню». Для підтвердження З. Фрейд наводить приклад дотепної репліки персонажа Г. Гейне Гірша-Гіацинта, який розповідає, як великий барон Ротшильд поводить з ним як із рівним – «зовсім фамільйонерно». Слово *famillionär* З. Фрейд називає «змішаним», воно складається з двох слів: *familiär* і *millionär*, які «згущуються» в одне. Саме завдяки «згущенню» контексту й виникає дотепність. Сама думка, якщо просто розгорнуто описати її чи передати іншими словами, не дасть ефекту дотепності. Ідею, виражену одним влучним словом, довелося б передавати довгим реченням: «*Ротшильд поводився зі мною так, ніби ми зовсім рівні, зовсім фамільйарно, наскільки це може дозволити собі мільйонер*» [19, с. 17-21].

2. Термін «сигнал» належить досліднику гри слів П. Гіро. Сигналом він називає «підказку», що міститься в тексті й дозволяє читачеві зрозуміти значення гри слів [21, с. 37]. У разі телескопних слів «підказка», або «сигнал», може міститися в самій формі слова чи в навколишньому контексті.

Виокремивши складові компоненти, значення авторського неологізму часто легко вивести з їхніх значень. Наприклад, *flousophe* В. Гюго –

це «філософ-шахрай», а *nostalgérie* А. де Монтерлана перекладається як «ностальгія по Алжиру». У такому разі «сигналом» стає сама форма слова, що відсилає до двох інших слів.

Проте розгадати значення телескопного слова не завжди можливо поза контекстом. Обидва слова, «приховані» в телескопному, можуть викликати певні асоціації, але остаточно «розшифрувати» його значення допомагає контекст. Саме він і стає для читача «сигналом». Тому автори гумористичних словників Ж.-Ж. Тібо та А. Креанж, вигадуючи нові слова, надають їм визначення – той самий контекст. Наприклад, Ж.-Ж. Тібо створює слово *myopéra*, де легко виділити складові: *myope* («близькозорий») та *opéra* («опера»). Як поєднуються ці два поняття за сенсом і яке значення набуває новоутворення, допомагає зрозуміти визначення: «*Spectacle lyrique où venir sans ses jumelles est très mal vu*» («Музична вистава, куди приходити без бінокля вважається вкрай непристойним»). Тут ми маємо справу з подвійною грою слів, яка, окрім самого телескопного слова, криється ще й у визначенні (гра на прямому й переносному значеннях виразу «*mal vu*»: «погано видно» та «непристойно»).

Телескопне слово вимагає від адресата певних зусиль, спрямованих на розпізнавання в ньому вихідних слів і прихованих значень. З. Фрейд писав, що розгадування дотепного виразу приносить людині задоволення від інтелектуальних процесів. Дотепність не відразу зрозуміла, на шляху до розуміння лежить перешкода, але незабаром на зміну нерозумінню приходять «раптові прояснення» [19]. Так само телескопне слово на перший погляд здається незрозумілим, і лише уважне вивчення його форми чи контекст приводять читача до «прояснення» значення.

3. У новому слові-паронімі прочитуються два опорні слова. Відбувається їхня репродукція та часткова зміна, яка виявляється в усиченні, накладанні один на одного, фонетичних і графічних модифікаціях. У слові *éternullité* (*éternel* «вічний» + *nullité* «ніщо») Ж. Лафорга легко розпізнати компонент *éternel*, представлений у вигляді усиченого фрагмента *étern-* або навіть повністю, але в зміненому вигляді *éternul*.

4. Паронімія завжди передбачає порушення норми – або помилкове, або навмисне. Створення телескопних слів – це подвійне порушення норми: на формальному й семантичному рівнях. Усичення та накладання вихідних слів відбувається без дотримання морфемних меж. Поділ слова на морфеми порушується. Наприклад, *principice* =

princi(pe) («принцип») + *(pré)pic(e)* («прірва»), *Musstler* = *Muss(olini)* + *(Hi)tl(er)*. Кореневі морфеми *principe* та *précipice*, *Hitler* і *Mussolini* усичені до довільних фрагментів. Порушення на семантичному рівні спричинене зближенням у плані змісту слів, які в нормі не зіставні. Так, слова *principe* та *précipice* семантично не пов'язані, вони конденсуються в особливий асоціативний ряд лише завдяки звуковій подібності. Зближення за змістом цих двох слів є оказіональним. М. Реймс визначає значення авторського неологізму так: «*Attachement vertigineux aux principes*» («Запаморочливе прив'язання до принципів»).

5. Щоб побачити, як виникає подвійне значення, повернімося до прикладу зі словом *cordoléances*. Формально воно зближується з двома вихідними словами, причому в більшій мірі з другим, оскільки має з ним більшу спільну звукову частину. Відповідно й за значенням воно ближче до другого слова. *Cordoléances* – це насамперед «співчуття», але з новим відтінком «щирі, від усього серця». Так на основі двох вихідних значень з'являється новий семантичний план.

6. Поява телескопного слова в тексті створює ефект гри: на місці очікуваного *condoléances* з'являється його паронім *cordoléances* – незнайоме носієві мови слово, яке неодмінно привертає увагу.

Отже, механізм телескопії, відповідаючи всім шести принципам, повністю збігається з механізмом паронімічного словотворення та прийомом паронімічної атракції загалом. Важливим стає формальне зближення трьох слів (телескопного та двох опорних), через яке між ними виникають семантичні зв'язки:

cordial (сердечний) → *condoléances* (співчуття) = *cordoléances* (сердечні співчуття)

Розгляд цих ознак на конкретному матеріалі телескопних слів французької мови ще раз підтверджує, що телескопія є паронімічним (у ширшому сенсі – інтерференційним) способом словотворення. Телескопне слово утворюється шляхом накладання або вклинення одного з вихідних компонентів в інший, завдяки чому лексичний результат цієї операції стає паронімом щодо кожного зі своїх складових.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження паронімічної неологізації у французькій мові дозволяє підтвердити, що паронімічна неологізація є одним із трьох різновидів паронімічної атракції (парономазії) і водночас її найвищим ступенем, оскільки передбачає не лише зближення співзвучних лексем, а й ство-

рення нових слів або словосполук, які структурно об'єднують ознаки опорних паронімів і вказують на джерело їхньої подібності. На відміну від ненавмисної паронімії та діпаронімії, що ґрунтуються на семантичній близькості та призводять до помилок, паронімічна атракція є свідомим стилістичним прийомом, який переважно експлуатує дистантні пароніми (близько 90 %), створюючи ефект новизни, несподіванки та емоційної насиченості.

Найпродуктивнішим механізмом паронімічної неологізації виявилася телескопія – паронімічний (інтерференційний) спосіб словотворення, що полягає в накладанні або вклиненні сегментів двох (чи більше) вихідних слів із утворенням квазіморфеми. Телескопне слово стає паронімом до кожного з опорних компонентів, що чітко відрізняє цей процес від традиційного словоскладання та усичення. Аналіз численних прикладів із французької літератури (В. Гюґо, Ж. Лафорт, Л.-Ф. Селін, Е. Іонеско, Ж. Одіберті, Р. Етьємбля та ін.), преси (*sarkommence, célibattante*) та гумористичних словників підтверджує ігрову, людичну природу телескопії та її здатність повертати словам стерту образність.

Телескопія повністю відповідає шести функціональним ознакам паронімічної атракції: конден-

сації контексту, наявності сигналів розшифровки, репродукції з модифікацією, порушенню норми, виникненню подвійного значення та ефекту обманутих очікувань. Ці ознаки забезпечують потужний стилістичний ефект і роблять телескопію ефективним інструментом сучасної французької лексики – від художнього тексту до журналістики та реклами.

Отже, розгляд телескопії в контексті паронімічної неологізації дозволяє не лише чітко розмежувати її з іншими способами словотворення, а й глибше зрозуміти механізми лексичної інновації та гри слів у французькій мові.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в кількох напрямках: 1) порівняльному аналізі паронімічної телескопії в романських мовах (іспанській, італійській, португальській) для виявлення спільних і відмінних рис; 2) вивченні динаміки телескопних неологізмів у цифровому дискурсі (соціальні мережі, блоги, мем-культура); 3) корпусному дослідженні частотності та фіксації телескопних слів у сучасних словниках і базах даних; 4) психолінгвістичному експерименті щодо сприйняття телескопних утворень носіями мови.

Такі дослідження сприятимуть повнішому розумінню ролі паронімічної неологізації в еволюції сучасної лексичної системи.

Список літератури:

1. Баган М. П. Паронімія в сучасній українській лінгвістичній термінології: причини й тенденції розвитку. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2017. № 8(1). С. 5–10. URL: http://ddpu-filolvisnyk.com.ua/uploads/arkhiv-pomerov/2017/NV_2017_8-1/3.pdf (дата звернення: 18.12.2025).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Busel_Viacheslav/VTSSUM/ (дата звернення: 18.12.2025).
3. Дащенко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60–80-х років ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. К., 1996. 20 с.
4. Ємець О. Семантика та стилістичні функції паронімії у художніх, газетних і рекламних текстах. *Семантика мови і тексту: матеріали X Міжнар. конф. Івано-Франківськ*: Видавець Третяк І.Я., 2009. С. 90–92.
5. Косович О. В. Контамінація як одна з форм мовної економії. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. Випуск 33. Київ: Видавничий дім КНЛУ, 2016. С. 25–29.
6. Луковенко Т. Я. Явище паронімії в українській гомеопатичній термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 123–126.
7. Пономарів О. Культура мови: мовностилістичні поради. К.: Либідь, 2001. С. 82–108.
8. Ріжко Р. Л. Паронімічна атракція як домінанта українського поетичного дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Лінгвістика: зб. наук. праць 2011*. № 1 (22). Частина II. Луганськ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». С. 169–182.
9. Стишов О.А. Особливості словотворення okazionalizmів-комполітів у мові українських ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Динамічні процеси в граматиці і лексичному складі сучасних слов'янських мов: зб. наук. пр.* 2011. С. 195–198.
10. Сьота Г.М. Паронімічна атракція в ідіостильовій системі Емми Андрієвської. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 8, Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. [вип. 2: До 175-річчя НПУ ім. М.П. Драгоманова]. С. 66–70.

11. Теглівець Ю. В. Телескопія як новітній метод словотворення суспільно-політичної лексики. *Нова філологія*, (85). 2022. С. 277–282. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-39>.
12. Українка Л. *Contra spem spero!* URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=478> (дата звернення: 18.12.2025).
13. Arnaud N. *Les Vies Parallèles de Boris Vian*. LGF, 1998. 508 p.
14. Bazin H. *Le Matrimoine*. Librairie generale francaise, 1994. 446 p.
15. Créhange A. *Le Pornithorynque est un salopare: Dictionnaire de mots-valises*. Mille et une nuit, 2004. 112 p.
16. Créhange A. *L'Anarchiviste et le Biblioteckel*. Mille et une nuits, 2006. 95 p.
17. Dubois M.-M. *Télescopes linguistiques*. *Vie et language*. P., 1966, №168.
18. Finkielkraut A. *Petit dictionnaire illustré. Les mots qui manquent au dico*. *Le Goût des mots*, 2020. 144 p.
19. Freud S. *Dream Psychology: Psychoanalysis for Beginners*. URL: <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/gutbook/lookup?num=15489> (дата звернення: 07.12.2025).
20. Gaudin Fr., Guespin L. *Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires*. Bruxelles, 2000. 355 p.
21. Guiraud P. *Typologie des jeux de mots. Le français dans le monde*. P., 1980, № 151. Pp.36–41.
22. Ibrahim A. H. *Néologismes par télescope. Français dans le Monde, n 182*. Paris, Hachette/Larousse, 1984. Pp. 97–99.
23. Jakobson R. *Closing statement : Linguistics and Poetics*. URL: https://monoskop.org/images/8/84/Jakobson_Roman_1960_Closing_statement_Linguistics_and_Poetics.pdf (дата звернення: 07.12.2021).
24. Le Robert. *Dico en ligne*. URL: <https://dictionnaire.lerobert.com> (дата звернення: 07.12.2025).
25. Rheims M. *Les mots sauvages. Dictionnaire des mots inconnus des dictionnaires*. P., 1996. 357 p.
26. Thibaud J.-J. *Nouveaucabulaire: 800 mots-valises*. Cherche Midi, 2005. 165 p.

Kosovych O. V. PARONOMIC NEOLOGIZATION IN THE FRENCH LANGUAGE: MECHANISMS AND FEATURES OF FORMING NEW LEXEMES BASED ON PARONYMY

The article presents a comprehensive study of paronomic neologization as one of the key and most productive mechanisms of lexical innovation in contemporary French. Paronomic neologization is defined as the highest degree of paronomic attraction (paronomasia) – a stylistic device involving the deliberate juxtaposition of phonetically or graphically similar lexemes to achieve a vivid expressive effect, in contrast to unintentional interference processes (paronymy and diaphorism). Particular attention is devoted to telescoping (the formation of telescopic words, or mots-valises) as the dominant method of paronomic word formation, which is based on the overlapping of segments from two or more source words with the creation of a quasi-morpheme. Telescoping is analyzed as an interference process, clearly distinguished from traditional compounding and truncation, and characterized through six functional features: context condensation, the presence of decoding signals, reproduction of source material with partial modification, violation of linguistic norms, the emergence of a double semantic plane, and the effect of deceived expectations (according to R. Jakobson). Drawing on an extensive corpus of examples from French literary works (by V. Hugo, J. Laforgue, L.-F. Céline, E. Ionesco, J. Audiberti, R. Etienne, and others), journalism (sarkomme, célibattante), and humorous dictionaries, the ludic nature of telescopic words is demonstrated, along with their ability to generate new associations, restore faded imagery in lexemes, and produce a powerful stylistic effect across various discourse types. The study fills a gap in contemporary lexicology by offering a systematic description of telescoping specifically within the framework of paronomic attraction.

Keywords: *modern vocabulary, lexicology, paronymic neologisation, paronymic attraction, paronomasia, neologism, lexical innovation, stylistics, paronyms, telescoping, telescopic words, wordplay, lexical interference, language, word formation, translation, stylistic effect, semantic field.*

Дата першого надходження статті до видання: 27.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026